

Dénes Tâlharul (Tolvaj Dénes) ¹

Locurile care poartă numele Dénes Tâlharul (Tolvaj Dénes) au pus în mișcare fantezia locuitorilor orașului Baia Mare, a scriitorilor, poezilor și pictorilor care au trăit aici sau au vizitat orașul. S-au născut legende, romane, poezii și picturi care au immortalizat personajul, peștera, „divanul lui Tolvaj Dénes” – cum s-a păstrat în folclorul local denumirea platoului și vânătorii comorii, care nu a fost găsită niciodată.

„La mijlocul culmii Morgău, care are înălțimea de 633 metri, se află o peșteră mai mică. În fața acesteia stă o fântână secată, astupată, sub ea – un tunel de piatră. Se spune că Dénes Tâlharul, ocrotitorul săracilor, a fugit prin acesta când era gonit de panduri, la mijlocul secolului XIX.” ²

Tersánszky Józsi Jenő (1888 - 1969), scriitorul care s-a născut și a crescut la Baia Mare, cutreierându-i de nenumărate ori dealurile și văile din jurul orașului, a scris un roman despre Dénes Tâlharul, cu titlul *A bátor nyírőlegény* (Bărbierul cel viteaz). În romanul său, tâlharul nu este eroul „ocrotitor al săracilor”, ci un bandit feroce și desfrânat, care își folosește puterea fizică enormă, iscusința și ingeniozitatea pentru a comite fapte ilegale. Când este gonit de panduri, nu fuge prin tunelul de piatră, ci folosește povârnișul stâncos și abrupt. Când urmăritorii săi reușesc să blocheze toate căile, Dénes „cu ajutorul puterii sale uriașe a smuls un carpen tânăr... L-a luat între picioare, ca pe un cal, și de pe marginea coastei muntelui s-a aruncat în jos! Coroana rămuroasă și stufoasă a copacului, poticnindu-se de stânci, a redus viteza prăbușirii... De atunci acest povârniș este numit de către băimăreni Săritura lui Dénes Tâlharul. Și de atunci nimeni altul nu a mai cutezat să repete această alunecare a tâlharului, ca să fie menționat împreună cu el.”

Este greu, așadar, să creionăm figura tâlharului, deoarece băimărenii leagă adesea de persoana sa acțiuni, fapte, care se găsesc și în legendele despre Pinteza Viteazul, haiducul care a trăit pe aceste meleaguri cu aproape 150 de ani mai devreme. Eroul nostru s-a născut probabil ca fiu al lui Lőkös Ambrus, un olar înstărit, și a primit numele de botez Dénes (Dionisie). După moartea părinților săi, a moștenit o avere considerabilă, dar a luat-o pe o cale greșită. Împreună cu tovarășii săi a înființat o bandă de tâlhari, și coborând de pe panta Morgăului îi jefuia pe cei care veneau dinspre Satu Mare. Comorile, valorile adunate le ascundea sub peșteră.

Poetul Révész Mitó (1905 – 1936) îl descrie astfel în poezia *Peștera lui Dénes Tâlharul* ³:

*A fost odată un tâlhar cu renume,
Opt ascunzișuri avea în regiune.
Și când apunea discul soarelui,
Pornea la jaf, bunuri să fure.
Localnicii credeau în legendele
Despre multe comori adunate,
Și toți sperau, cu gânduri flămânde,
Să găsească comorile minunate,
După ce Dénes Tâlharul își va da duhul.*

¹ Din cartea Nagybánya és környéke (Baia Mare și împrejurimi), red. Dávid Lajos, editia 4., Nagybánya/Baia Mare, 2020

² Krizsán P. Pál: Nagybánya tükre / Oglinda orasului Baia Mare, Nagybánya/Baia Mare, 1933

³ Révész Mitó (1905-1936), poet, scriitor, fiica preotului evanghelic Révész János, care în perioada 1903-1933 era inclusiv proprietarul săptămânalului Nagybánya és Vidéke. Volumul de poezii a lui Révész Mitó a apărut în Baia Mare, 1928, cu titlul: „Flori de primăvară. Impresii.”

În romanul scris de Tersánszky Józsi Jenő, tâlharul este ucis până la urmă de un „bărbier viteaz”, care pentru fapta sa primește ca recompensă mâna fiicei meșterului său. În poezia lui Révész Mitó, bărbierul are ca motivație mai mult dorința de îmbogățire, vrând cu ardoare să obțină comorile lui Dénes. Fapta lui însă a fost zadarnică, deoarece nici el, nici alții nu au găsit bunurile ascunse. Flăcăul după săvârșirea faptei:

*«Se târăște până la peșteră,
Căutând intrarea ce comori tăinuiește.
Dar degeaba, nu poate să treacă!
Formula peșterei nu o cunoaște.
În jurul ei acum-a-i liniște și pace,
Secretul, ca și tâlharul, în mormânt zace.»*

Povestea bărbierului viteaz a fost auzit-o și scriitorul Jókai Mór (1825 - 1904), când a vizitat orașul și amintește de aceasta în două povestiri. Dar în povestea lui Jókai, nu Dénes Tâlharul este ucis de bărbier, ci Pinteia (la Deva), respectiv un tâlhar cu numele „Guta” (la Baia Mare).

Personajul lui Dénes Tâlharul a fost păstrat și în memoria colectivă a locuitorilor orașului, și în primul rând a minerilor, care trăiau în căsuțele caracteristice de pe Valea Rosie, în apropierea peșterii și platoului care poartă numele.

Legendele lui Dénes Tâlharul (Tolvaj Dénes)

PIATRA TÂLHARULUI

povestită de Pécsi János, miner, 55 ani. Legendă culeasă de: Görbe István, în Baia Mare-Valea Rosie, 1958-1960. Aparută în cartea: Tătari, tâlhari, fantome de mină - Folclorul regiunii Băii Mari (lb. maghiară), Nagybánya/Baia Mare, 2010

La acea vreme (probabil în mijlocul sec. XIX.) orașul era condus de tăbăcari, măcelari și bărbieri, tatăl lui Dénes fiind olar. Copilul lor s-a născut la bătrânețe, dar le-a provocat doar tristețe, s-a bătut mereu. A fost și puternic, cât un taur. În via lor a găsit o peșteră, când era urmărit pentru bătaie, se refugia acolo, cu cal cu tot. Căci Dénes fura, jefuia, dar dădea săracilor. Odată la un joc de cărți a câștigat totul de la un bărbier, inclusiv și pe fiica lui, doar că fata era curtată de asistentul bărbierului. Când a mers Dénes la bărbierit, asistentul i-a tăiat gâtul. Dénes l-a strâns cu o mână, cu cealaltă mână a apucat scaunul pe care stătea și l-a omorât pe asistent. A sărit pe cal și a plecat călare. În fața peșterii a fost și o fântână, a sărit în ea cu cal, cu tot. Nimeni nu l-a mai văzut iar de atunci, acea piatră de pe Culmea Morgăului se numește Piatra Tâlharului, mai există și acea fântână, doar că de-atunci, a fost umplută.

PINTEA ȘI TOLVAJ DÉNES

povestită de Katócs Mihály, miner, 46 ani. Legendă culeasă de: Görbe István, în Baia Mare-Valea Rosie, 1958-1960. Aparută în cartea: Tătari, tâlhari, fantome de mină - Folclorul regiunii Băii Mari (lb. maghiară), Nagybánya/Baia Mare, 2010

Tolvaj Dénes într-o zi a pornit sus pe munți. A mers deja o bucată de vreme, când s-a întâlnit cu Pinteia Grigor (Pinteia Viteazul). Roua se uscaser deja, au luat straița și s-au așezat la prăjit. Dénes spune:

– Măi Grigor, nu ai cumva o căpățână de ceapă roșie? Mie, mi s-a terminat, ș-apoi ar cam trebui lângă slănină.

– N-am eu frate – zise Grigor, dar ia uite-te, ăsta parcă ar fi usturoi, picură peste ea un pic de unsoare.

Cu asta a rupt un fir de leurdă, și i-a dat lui Grigor. Întreaga pajiște a fost plină de leurdă și năsturel. Excursiunii și azi picură peste aceasta unsoarea slăninii.

La despărțire Grigor a întrebat:

– Măi Grigor cum se numește această poiană?

– Păi cumătre, tu l-ai și gustat, ș-apoi tot nu știi, că asta-i Poiana Usturoiului?

Toți păstorii știu, cât de bună e slănina prăjită cu leurdă și năsturel.

Numele acelei poiene și azi poartă numele de Poiana Usturoiului. Excursioniștii și astăzi consumă leurdă și năsturel la slănina prăjită, pentru că Tolvaj Dénes a dus vestea tuturor, cât este de bun.

Deseori, deja întreaga vale, și râul este numit Usturoi, pentru că și râul are miros de usturoi.

MOARTEA LUI TOLVAJ DÉNES – VERSIUNEA I.

povestită de Kovács László, miner, 38 ani. Legendă culeasă de: Görbe István, în Baia Mare-Valea Rosie, 1958-1960. Aparută în cartea: Tătari, tâlhari, fantome de mină - Folclorul regiunii Băii Mari (lb. maghiară), Nagybánya/Baia Mare, 2010

Cândva demult trăia în Baia Mare un olar, îl chema Lökös Ambrus. Băiatul lui, Dénes organiza mari petreceri, se ciocnea și cu gardienii înarmați ai orașului. Atunci judecătorul i-a interzis orice petrecere. La poalele muntelui Morgău aveau o vie. După aceea Dénes cu banda lui se distra acolo. Fura tot ce aveau parintii acasă și dădea săracilor. De aceea tată lui l-a poreclit Tolvaj (tâlharul) Dénes. Numele tatălui a fost uitat demult, însă acea peșteră unde era lăcașul lui, și azi se numește Tolvaj Dénes.

Moartea lui Tolvaj Dénes a survenit în timp ce se bărbierea, bărbierul tăindu-i gâtul. A mai avut atâta putere să-l omoare în bătaie pe bărbier, după care i s-a scurs sângele, calul lui iscusit însă, l-a dus călare în peșteră, de atunci nu mai știe nimeni de el.

MOARTEA LUI TOLVAJ DÉNES – VERSIUNEA II.

povestită de Kulik József, miner, 55 ani. Legendă culeasă de: Görbe István, în Baia Mare-Valea Rosie, 1958-1960. Aparută în cartea: Tătari, tâlhari, fantome de mină - Folclorul regiunii Băii Mari (lb. maghiară), Nagybánya/Baia Mare, 2010

Tolvaj Dénes a trăit într-o peșteră. Îi ura foarte mult pe cei bogați, când avea ocazia, îi jefuia. De aceea erau tare supărați pe el, voiau să-l ucidă. Avea și un cal bălan, cu el intra și-n peșteră. Așa galopa, încât nu-l ajungea nici glonțul. Potcoava lui scotea scânteii pe stânci. Dénes, acolo își aprindea țigara.

Tot timpul era urmărit, însă niciodată nu i-au dat de urmă, fiindcă calul avea potcoava prinsă invers pe copită (ca să creadă potera că mergea în sens opus). Un tunel ducea din peștera lui până la Piatra Virginei. Acolo se putea ajunge dintr-o fântână. Dénes acolo a ascuns comoara, dar nimeni nu a putut da de ea.

În final domnii l-au plătit pe bărbierul lui să-i taie gâtul, când va merge la bărbierit. Așa s-a și întâmplat, bărbierul i-a tăiat gâtul, însă Dénes a mai avut atâta putere să-l omoare pe bărbier cu scaunul pe care stătea și să galopaze la peșteră. Dar, a murit pe Câmpia Clastrului (azi: Câmpul Tineretului), pentru că i s-a scurs sângele. Comoara n-a mai fost găsită de nimeni, dar peștera în care trăia se numește și azi Tolvaj Dénes.

Descrierea traseelor

Din oraș și până la peștera și la divanul lui Dénes Tâlharul, se pot urma mai multe trasee.

Traseul de pe strada Valea Roșie cu plecare din Parcul Municipal Regina Maria și intrare pe potecă la casa cu nr.205, este marcat cu Cruce albastră, acesta fiind singurul traseu marcat. Durata traseului din Parcul Regina Maria și pana sus pe platou este de aproximativ o oră, mers lejer.

Cel mai scurt traseu, însă pe vreme ploioasă și cel mai greu, este cel care pornește de vizavi de casa cu nr. 7 de pe strada Castanilor. În câteva minute suntem pe fâneața care înconjoară falia. Pe marginea acesteia putem ajunge în 5–10 minute pe urcușul abrupt la „divan”. Priveliștea este nemaipomenită spre sud și

est. Merită să petrecem aici puțină vreme. Dacă ne-am odihnit și am admirat priveliștea, putem porni spre vest pe cărare, și în 3–4 minute ajungem la peștera cu creneluri.

Din cauza porțiunii alunecoase și abrupte, mulți nu aleg acest drum ci pornesc din apropierea spitalului TBC spre nord, pe strada Ciocârliei. Ajung în 20–25 de minute pe „drumul Viilor” lat, care șerpuiește dinspre est între grădini. Pe acest drum, dacă ne îndreptăm spre dreapta (spre est), ajungem în scurt timp la o cărare săpată de apă și bătorită. Pe un urcuș mai lin ajungem la o potecă care intersectează drumul nostru, iar dacă o luăm la dreapta, în câteva minute ajungem la peștera lui Dénes Tâlharul, iar de acolo ajungem la „divan”. Durata acestei variante de drum este de 50–60 minute.

Pe lângă cele trei trasee recomandate mai înainte, există și variante mult mai lungi, dar mai comode. Un astfel de traseu este cel care duce prin Valea Roșie, Trei Stejari și Câmpul Coțofanei pe drumul care se întoarce spre sud sub coastă, spre urcușul de deasupra divanului Dénes Tâlharul și de acolo coboară la peșteră. Această variantă durează 1–2 ore.

Indiferent de ruta pe care o alegem, vom fi recompensați nu numai de priveliștea frumoasă, dar putem să aruncăm o privire inclusiv asupra trecutului colorat și romantic al orașului. Citind rândurile de mai sus, să luăm cu noi în rucsac povestea lui Tolvaj Dénes; plimbându-ne prin zonă, poate vom fi noi acei norocoși, care găsim comoara pierdută...

Articol scris de către Dávid Lajos

Coordonatorul Centrului Cultural Maghiar din Baia Mare – Teleki Magyar Ház

25 Octombrie 2021